

SĂRĂCIA

Conceptualizare și ameliorare

Cuprins

Introducere.....	23
-------------------------	-----------

Capitolul 1

DELIMITĂRI CONCEPTUALE	27
-------------------------------------	-----------

Introducere	27
1.1. Tipologii ale sărăciei	32
1.2. Evoluția discursului despre sărăcie.....	34
1.2.1. Formarea discursului despre sărăcie în modernitate.....	34
1.2.2. Clasa de mijloc și discursul despre sărăcie	38
1.3. Sărăcia în context contemporan	40
1.3.1. Globalizarea și fenomenul sărăciei.....	40
1.3.2. Consumerismul în relație cu sărăcia.....	41
1.4. Evoluția fenomenului sărăciei în modernitate	44
1.4.1. Societatea lichidă și problema sărăciei.....	44
1.4.2. Cultura sărăciei.....	47
1.5. Excluziunea socială și strategiile de combatere a sărăciei	49
1.5.1. Conceptul de excluziune socială	49
1.5.2. Anul European de combatere a sărăciei și excluziunii sociale – 2010	51
1.5.3. Cadrul instituțional și normativ al sărăciei în România.....	52

Capitolul 2

SĂRĂCIA ȘI IMPLICAȚII ALE MARGINALIZĂRII SOCIALE ...	56
---	-----------

Introducere	56
2.1. Marginalizarea din mediul urban	61
2.1.1. Condiții de locuire în mediul urban	61
2.1.2. Marginalizarea din orașele mici	62
2.2. Marginalizarea din mediul rural	63
2.2.1. Condiții de locuire în mediul rural	66
2.2.2. Accesul limitat la servicii publice	66

Concluzii ale relației dintre sărăcie și marginalizare	68
--	----

Capitolul 3

METODOLOGIA CERCETĂRII 70

Introducere	70
3.1. Analiza datelor cantitative secundare	72
3.2. Cercetarea calitativă.....	74
3.2.1. Ancheta sociologică prin tehnica interviului.....	74
3.2.2. Studiul de caz	76
3.3. Considerente etice	78

Capitolul 4

SĂRĂCIA ȘI INDICATORII SOCIO-ECONOMICI ASOCIAȚI.... 84

Introducere	84
4.1. Modalități de măsurare a bunăstării	84
4.1.1. Indicatori alternativi pentru măsurarea bunăstării	86
4.2. Indicatorii sărăciei în perioada anilor 1990-2006	91
4.2.1. Sărăcia romilor din perioada 1990-2006.....	93
4.3. Indicatori contemporani ai sărăciei	95
4.4. Indicatori ai ocupării	100
4.5. Indicatori ai veniturilor și puterii de cumpărare	113
4.6. Indicatori ai cheltuielilor cu asistența socială	116
Concluzii ale analizei indicatorilor statistici asociați sărăciei.....	119

Capitolul 5

EFECTELE SĂRĂCIEI ASUPRA COPIILOR, TINERILOR ȘI FEMEILOR..... 122

Introducere	122
5.1. Sărăcia copiilor și educația acestora.....	123
5.1.1. Educație și inegalități sociale.....	132
5.2. Tinerii care nu se află în sistemul de educație, ocupare a forței de muncă sau formare profesională	133
5.3. Relația cu sărăcia.....	138
5.3.1. Sărăcia și violența domestică.....	139
5.3.2. Percepțiile românilor despre violența domestică.....	143
5.3.3. Legislația și cazurile de violență domestică	145
5.3.4. Asistența socială și violența domestică.....	147

Câteva concluzii despre sărăcie copiilor, tinerilor și femeilor	149
--	-----

Capitolul 6

ANALIZA REZULTATELOR CERCETĂRII CALITATIVE 152

Introducere	152
6.1. Rezultatele cercetării calitative	152
Concluzii	157

Capitolul 7

STUDIU DE CAZ: ASSOC BAI A MARE 159

Introducere	159
7.1. Satul Cheud, comuna Năpradea.....	159
7.2. Satul Ileanda, Comuna Ileanda	162
7.3. Experiența de a lucra cu comunități rurale marginalizate de romi.....	164
7.4. Compararea datelor din studiul de caz cu rezultatele cercetării calitative	164

Concluzii 167

Concluzii ale cercetării cantitative	167
Concluzii ale cercetării calitative	171

Postfață 179

Bibliografie 181

Anexe 197

*Capitolul 1***DELIMITĂRI CONCEPTUALE****Introducere**

Primul capitol al lucrării explorează fundamentele teoretice și evoluția conceptuală a fenomenului sărăciei. În demersul de conceptualizare a sărăciei consider prioritară realizarea unei diferențieri între tipurile și formele fenomenului studiat. Ulterior, este prezentată evoluția discursului despre sărăcie, pentru a evidenția evoluția percepțiilor despre această problemă socială pe parcursul timpului.

Analiza continuă cu o teoretizare a sărăciei în context contemporan, relevând particularitățile și provocările actuale pe care le implică aceasta într-o lume caracterizată de globalizare și consumerism. De asemenea, lucrarea abordează evoluția fenomenului sărăciei în modernitate, în vederea înțelegerii implicațiilor transformărilor sociale care au influențat manifestarea sărăciei în societatea modernă.

În final, primul capitol examinează relația dintre sărăcie și excluziunea socială, alături de documente strategice, cadrul normativ și instituțional din România, în vederea contextualizării abordărilor practice pentru diminuarea și combaterea sărăciei.

Literatura de specialitate dedicată studierii fenomenului sărăciei prezintă diverse abordări teoretice și metodologice pentru înțelegerea și măsurarea acestui fenomen social. Aceste perspective includ evaluarea dimensiunii monetare, care analizează aspectele financiare și economice ale sărăciei (Alkire și Santos, 2013; Guio, 2009; Beduk, 2018; Ulman și Dobay, 2017; Ulman et al., 2018). Teoria capabilităților investighează potențialul și oportunitățile de dezvoltare ale indivizilor în context social (Sen, 1997, 1999; Alkire și Deneulin, 2009), în timp ce perspectiva excluziunii sociale examinează procesele prin care indivizii sunt marginalizați în societate (Sen, 2002; Stiglitz, 2013; Samuel et al., 2018). Abordarea din perspectiva drepturilor omului pune în evidență implicațiile sărăciei asupra drepturilor și demnității umane fundamentale (UN OHCHR, 2004; Deaton, 2004). Aceste

perspective teoretice oferă cadre complementare pentru înțelegerea multidimensională a sărăciei (Ulman, et. al., 2019).

Conceptul central al acestei lucrări este **sărăcia**, înțelesă „drept o stare social-culturală și psihologică rezultată din lipsa de durată a resurselor, care, la rândul său, scade capacitatea individuală și pe cea colectivă de redresare economică” (Zamfir și Mărginean, 2001, p. 11).

Atunci când analizăm sărăcia, raportarea la individ este uneori una limitată. Prin definiția utilizată anterior putem înțelege cum sărăcia afectează individul, însă din păcate, această problemă este una cu valențe sociale ample, care dăunează nu doar celui în cauză, ci și întregii comunități. În afara marilor centre urbane, în organizările sociale de diferite feluri putem răspunde provocării de a investiga modul în care comunitatea, prin valorile și modelele sale comportamentale, influențează dinamica ierarhiei sociale și a posibilităților de ieșire din sărăcie ale propriilor membri. Excluziunea socială, alături de alte variabile precum discriminarea, marginalizarea sau dezavantajarea vor putea fi analizate la nivel comunitar, acolo unde acest lucru este posibil. În acest fel, izolarea unor dimensiuni relevante, cum ar fi: impactul tradițiilor, a practicilor comunitare curente sau modul în care se exercită puterea decizională de către autoritatea locală, ori în ce constă capacitatea de influențare a unor indivizi cu status privilegiat – reprezintă o bună ocazie de a înțelege cum se configurează fenomenul social studiat. Mai mult, investigația se completează printr-o abordare longitudinală, referitor la modul în care se transmit de la o generație la alta adevărate strategii adaptative de viață, în condițiile unor resurse insuficiente.

În acest sens, se dovedește util conceptul făcut cunoscut de către antropologul Oscar Lewis referitor la o cultură a sărăciei: situația în care săracii își dezvoltă un sistem propriu de valori și norme de comportament, care se perpetuează din generație în generație (Lewis, 1998).

Un factor determinant în generarea stării de sărăcie, dintr-o perspectivă sistemic-comunitară, îl constituie practicile discriminatorii, definite ca modalități inechitabile de tratament aplicat anumitor indivizi pe baza unor atribute specifice – fie acestea reale sau presupuse – precum vârsta, genul, originea etnică, poziționarea socio-economică, **preferințele** afective, afilierea confesională sau apartenența **națională** (Lippert-Rasmussen, 2013).

În complementaritate cu fenomenul discriminării, fenomen cu rădăcini adânci în matricea culturală și în structurile stereotipice prevalente într-un spațiu social dat, se identifică și alte configurații circumstanțiale care pot fi conceptualizate ca efecte ale unor macro-determinări sociale. În această categorie se încadrează problematica grupurilor vulnerabile, entități sociale care se confruntă, în grade variabile, cu un tratament ce prezintă similitudini cu cel discriminatoriu.

Noțiunea de grup vulnerabil se referă la acele persoane sau familii aflate în riscul pierderii capacității de satisfacere a necesităților existențiale cotidiene, ca urmare a unor factori perturbatori precum afecțiuni medicale, limitări funcționale, precaritate materială, dependențe toxicologice (substanțe narcotice sau alcool), sau alte conjuncturi sociale generatoare de instabilitate în sfera economică și relațională (Limante, 2022).

Oamenii aflați în risc de sărăcie nu reușesc prin efort propriu să-și satisfacă trebuințele. Așa se face că aceștia se confruntă cu diferite necesități, dar nu au resurse suficiente pentru a le satisface. Dacă în psihologie, sub influența lui Abraham Maslow este uzual termenul trebuință (Maslow, 1954), conceptul utilizat în asistența socială este acela de *nevoie*.

Nevoia socială, reprezintă ansamblul de cerințe indispensabile fiecărei persoane pentru asigurarea condițiilor strict necesare de viață, în vederea asigurării participării sociale sau, după caz, a integrării sociale. Acest concept este definit și în Legea asistenței sociale 292/2011.

Nevoia implică mai multe aspecte așa cum rezultă din tipologia propusă de J. Bradshaw:

nevoia normativă, rezultată din evaluarea făcută de un expert pe baza unor standarde, a unor norme; *nevoia resimțită*, apare ca efect a ceea ce își doresc oamenii într-o anumită situație; *nevoia exprimată*, făcută cunoscută, cererea unei facilități, solicitarea unui serviciu; *nevoia comparativă*, ca urmare a asemănărilor între beneficiari și a diferențelor privind beneficiile de care se bucură (Bradshaw, 1972).

În contextul încercărilor de a stabili pragul de sărăcie, în anii 90, devenise cunoscută metodologia deprivării relative, legată de numele lui Peter Townsend (Zamfir, 1998, p. 40).

Townsend a elaborat în conceptualizarea sa privind măsurarea deprivării multiple un sistem complex de evaluare cuprinzând 77 de indicatori, structurați pentru a surprinde 13

dimensiuni distincte ale deprinderii: nutrițională, vestimentară, rezidențială, ambientală, comunitară, ocupațională, privind drepturile la locul de activitate profesională, interacțiuni familiale, integrare comunitară, participare instituțional-socială, recreațională și educațională. Cumulul acestor dimensiuni generează un indicator agregat relevant pentru cuantificarea deprinderii și, implicit, pentru identificarea și măsurarea fenomenului pauperității (Townsend, 1979).

În scop exemplificativ, evidențiez din lista indicatorilor dezvoltată de Townsend pe cei asociați deprinderii materiale: insuficiența încălțăminte adecvate variațiilor sezoniere; protecție suboptimală împotriva precipitațiilor abundente; deținerea a mai puțin de trei perechi de articole pentru acoperirea extremităților inferioare, aflate în stare funcțională. Conceptul de deprindere materială transcende însă această dimensiune singulară, înglobând multiple fațete precum: insuficiența nutrițională, carențe în sfera vestimentară, precaritate locativă, absența dotărilor rezidențiale fundamentale, deficiențe ambientale, dezavantaje asociate localizării geografice și constrângeri în sfera profesional-ocupațională (Townsend, 1993, p. 35-36).

Putem observa că, începând din anii tranziției până în prezent, magazinele de tip *second hand* sunt frecvente în societatea noastră, iar practica de a îmbrăca haine deja purtate de alții este una curentă. Această situație poate să fie considerată semnificativă pentru starea materială a indivizilor, chiar trimite la ideea că oamenii respectivi se află pe o pantă a sărăciei.

Institutul Național de Statistică (INS) definește deprinderea materială severă ca fiind o stare a în care se află persoanele afectate de lipsa resurselor financiare și care „nu își pot permite cel puțin patru din cele nouă elemente componente considerate esențiale pentru un trai decent, cum ar fi: achitarea la timp, fără restanțe, a chiriei, ipotecii sau a unor facturi la utilități; asigurarea unei încălziri adecvate a locuinței; posibilitatea de a face față unor cheltuieli neprevăzute; plata unei săptămâni de vacanță anual; consumul de carne sau pește cel puțin o dată la 2 zile; deținerea unui televizor color; deținerea unei mașini de spălat; deținerea unui telefon (fix sau mobil); deținerea unui autoturism personal”. Sărăcia provoacă inevitabil o serie de consecințe, unele fiind de tipul marginalizării și, în ipostaze mai grave, în forma excluderii sociale (INS, 2022).

Excluziunea socială vizează alterarea interacțiunilor dintre individ și societate, astfel încât indivizi sau grupuri sociale rămân în afara a ceea ce, în mod curent, comunitatea consideră o funcționare normală (Peace, 2001).

Depășirea dificultăților provocate de sărăcie permite să reflectăm asupra șanselor ca viața oamenilor să fie posibilă în acord cu standardele comunității în care aceștia trăiesc, să ne referim chiar la o anumită calitate a vieții acestora.

Mobilitatea socială, concept „ce se referă la mișcările indivizilor și grupurilor între diferite poziții socio-economice” (Giddens, 2003, p. 289) reprezintă un reper al evoluției sau involuției fenomenului sărăciei. Cu cât mobilitatea socială este mai restrânsă cu atât clasele sociale defavorizate vor prezenta o tendință de reproducere atât a culturii asociate sărăciei cât și a păstrării statusului marginal.

Atunci când echilibrul social este afectat prin prezența unui număr mare de persoane, care dintr-un motiv sau altul, nu sunt funcționale social ne putem gândi că sunt activate mecanisme de reducere a derapajelor, că se instituie o formă de control social astfel încât ordinea socială să poată fi păstrată, iar viața oamenilor să meargă mai departe în cadrele ei obișnuite.

Control social vizează un sistem de mijloace și mecanisme de constrângere socială, dar și de recompensare a comportamentelor indivizilor conforme cu modelul etico-juridic promovat de către societate.

Ordinea socială desemnează ansamblul instituțiilor – și al relațiilor stabile dintre acestea – existent într-o societate dată. În limbajul curent, ordinea socială semnifică desfășurarea normală a vieții sociale, lipsa „dezordinii” (tulburări, manifestații, mișcări sociale revendicative sau contestatare etc.), (Anastasiu, 1993, p. 412).

Calitatea vieții reprezintă un „concept evaluativ, fiind rezultanta raportării condițiilor de viață și a activităților care compun viața umană, la necesitățile, valorile, aspirațiile umane. Se referă atât la evaluarea globală a vieții (cât de bună, satisfăcătoare este viața pe care diferitele persoane, grupuri sociale, colectivități o duc), cât și la evaluarea diferitelor condiții sau sfere ale vieții: calitatea mediului ambiant, calitatea umană a muncii (calitatea vieții de muncă), calitatea relațiilor interpersonale, calitatea vieții de familie” (Zamfir, 1993, p. 79).

Calitatea vieții reprezintă „ansamblul elementelor care se referă la condițiile în care trăiesc oamenii (fizice, economice, sociale, culturale, politice, de sănătate etc.), conținutul și natura activităților pe care aceștia le desfășoară, caracteristicile relațiilor și proceselor la care participă, bunurile și serviciile la care au acces, modelele de consum adoptate, mod și stil de viață, evaluarea împrejurărilor și rezultatele activităților lor, așteptările pe care le au, precum și stările subiective de satisfacție/insatisfacție, fericire, frustrare etc.” (Mărginean, 2015, p. 43).

Conform prevederilor Legii asistenței sociale 292/2011, „procesul de **incluziune socială** reprezintă ansamblul de măsuri și acțiuni multidimensionale din domeniile protecției sociale, ocupării forței de muncă, locuirii, educației, sănătății, informării-comunicării, mobilității, securității, justiției și culturii, destinate combaterii excluziunii sociale și asigurării participării active a persoanelor în toate aspectele economice, sociale, culturale și politice ale societății” (Art. 6, lit. cc).

În același document se precizează că procesul de „integrare socială reprezintă interacțiunea dintre individ sau grup și mediul social, prin intermediul căreia se realizează un echilibru funcțional al părților” (Art. 6, lit. dd.).

1.1. Tipologii ale sărăciei

Sărăcia este un fenomen complex care se manifestă în diferite forme. Astfel, în literatura de specialitate se delimitează, în mod curent, între sărăcia absolută și cea relativă.

Sărăcia absolută este frecvent definită din perspectiva consumului, numind acea stare de lipsă permanentă a resurselor care afectează fundamental existența (vizând nevoile fundamentale). Ea este diferită de sărăcia relativă sau de sărăcia subiectivă, accelerând mai rapid decât celelalte două excluziunea socială și asumarea statusului de om sărac.

Sărăcia relativă definită uzual în raport cu standardele socio-culturale ale societății, trimite la imposibilitatea de a întruni condițiile *funcționării* sociale adecvate pentru o bună integrare socială a indivizilor.

Rata sărăciei relative reprezintă „ponderea persoanelor sărace (care au un venit disponibil pe adult-echivalent mai mic decât pragul stabilit la nivelul de 60% din mediana veniturilor disponibile) în totalul populației” (INS, 2017, p. 13).